

GLAGOLSKI VID KAO TIPOLOŠKO-KOMPARATIVNI PROBLEM*

MIROSLAV KRAVAR

Dans quelque langue qu'on les considère, les catégories grammaticales ne se définissent que par la forme qui les exprime.

J. Vendryes, *Le langage*

I

U smjenama pravaca i metoda, pa i čitavih teorija suvremene lingvistike, počev od i dalje živih tradicionalnih pristupa jezičnim činjenicama, pa preko brojnih strukturalnih sve do transformativno-generativnih analiza, ne dolaze u pitanje samo opći heuristički principi rada na području jezika kao sistema *sui generis*, nego se sve novi i novi postupci istraživanja primjenjuju, bilo u smislu postulatâ ove ili one teorije ili pak u obliku znanstvenoga eklekticizma, i na pojedinačna područja jezičnoga sistema, kao što su na primjer pojedini nivoi ili »razine« jezika, ili pojedini podsistemi na različitim razinama ili pojedine strukture u okviru različitih podsistema, itd.¹ U isto se vrijeme zapaža kako obrade brižljivo odabranih »korpora« podataka ustupaju sve više pred interpretacijama u smislu intuitivno građenih »modela«. Taj se epistemološki pluralizam odražava također, pa i osobito na području učenja o tzv. gramatičkim kategorijama, među kojima kategorija glagolskoga vida, u stvari toka glagolske radnje, ostaje pod neodređenim imenom »aspekta« i u naše dane u središtu znanstvenoga interesa dobivajući svako malo i pokoju novu

* U ovom su radu šire obrađene glavne misli moga nastupnog predavanja na Sveučilištu u Bonnu, održanoga na početku ljetnoga semestra 1968/69. pod naslovom »Prolegomena zu einer typologisch-vergleichenden Aspektlehre«, a neke se od njih nalaze i u mom prilogu lingvističkom kongresu u Bukureštu (1967.) pod naslovom »Approche syntaxique en matière d'aspect verbal«; isp. *Actes du Xe Congrès international des linguistes II*, Bucarest, 1970, str. 961 i d. Ovdje je, međutim, težište na višeslojnosti pristupa kategoriji vida. Novi su, dakako, i mnogi bibliografski podaci od 1968. na ovamo.

Što se tiče naziva »vid«, radije se služim tim rusizmom nego neodređenim evropskim nazivom »aspekt«, koji i dalje zavodi u zabludu.

¹ Isp. o tome J. Lyons, *New Horizons in Linguistics*, Harmondsworth 1970.

certu i proširujući unedogled granice svoga djelokruga.² Danas djeluje pod imenom »aspektologije« čitava, u svojim općim granicama prilično zaokružena disciplina, iako se njezin predmet — glagolski vid ili aspekt — tretira tako da je »aspektolog« jednoga smjera jedva u stanju da prati, a kamoli prihvati stanovišta isto takva stručnjaka druge škole.

Tome ima, osim spomenute metodološke heterogenosti, i posebnih razloga.

Glagolski je vid, prije svega, takva gramatička kategorija koja se u jezicima svijeta, čak i srodnima kao što su indoevropski, oblikuje neobvezno ili, u svakom slučaju, rjeđe nego što biva s drugim glagolskim kategorijama, kao što su rod, način, vrijeme i dr. U čitavu indoevropskom jezičnom krugu utvrđen je vid sa sigurnošću samo u grčkom i slavenskom, znatno nesigurnije u indijskom, armenskom i baltičkom, dok se o njegovoj prisutnosti u gotskom, latinskom i romanskom i dan-danas diskutira, a u mnogim ga jezičnim skupinama, kao na primjer u novogermanskom, osobito u njemačkom, gotovo i nema. Samim time ne postoji ni opća predodžba o glagolskom vidu kao takvu, tako da se istraživački rad na tom području, polazeći sa stanovišta sad jednoga sad drugoga jezika, vrši na jeziku-predmetu svaki put s obzirom na drugi »meta-jezik«. Tako je, na primjer, istraživač iz slavenskoga jezičnog kruga sklon da vidске suprotnosti nalazi i tamo gdje su za *native-speaker*-a nevidljive, kao što i, obratno, istraživač iz njemačkoga kruga vidi često u očitim vidskim suprotnostima drugoga jezika sve prije nego stvarne vidске odnose.³

Kako se, dakle, vidska istraživanja vrše velikim dijelom sa stanovišta svjetskih jezika, kao što su njemački, francuski i engleski, gdje se vidski odnosi ili slabo oblikuju, kao u prvome, ili se javljaju parcijalno, kao u drugome, ili posredno, kao u trećem, teško je i očekivati da se o glagolskom vidu ima isto tako jasna slika kao o gore spomenutim »zajedničkim« kategorijama roda, načina, vremena i sl.⁴

Drugo, nakon temeljnih vidskih istraživanja F. Miklošiča na slavenskom i G. Curtiusa na starogrčkom području, ako se ostave po strani stariji radovi koji nisu znatnije djelovali na razvoj moderne znanosti, glagolski je vid bio tražen sa više ili manje uspjeha u čitavu nizu ostalih indoevropskih jezika, da se ne govori o nekim drugim,

² Pod »radnjom« (njem. *Vorgang*, fr. *procès*) razumije se ovdje bilo koje od tri opća glagolska značenja, tj. radnja, bivanje i stanje.

³ Isp. za ovo drugo osobito H. Weinrich, *Tempus, Besprochene und erzählte Welt*, Stuttgart — 1971, str. 288 i d.

⁴ Osobito je sporan odnos između vida i vremena; isp. o tome J. Kuryłowicz, *The Inflectional Categories of Indo-European*, Heidelberg 1964, str. 24 i d., gdje se vid označuje kao »simbolička«, tj. znakovna, a vrijeme kao »deiktička« razina prikazivanja.

»egzotičnim« jezičnim skupinama, gdje je potraga za njim i dalje u toku, kao u turskom, arapskom, japanskom itd. Tako su s obzirom na vid istraživani, osim starogrčkoga i slavenskih jezika, gotovo i svi ostali jezici indoevropskoga kruga.⁵

Ta su mnogobrojna i višestrana istraživanja glagolskoga vida bila praćena, kao izravnim posljedicama, ne samo sve većim proširivanjem opsega pojma o kategoriji vida nego i sve težim rasplinjavanjem prave predodžbe o njoj.

I, napokon, evropski, upravo francuski naziv *aspect* kao prijevod ruskoga naziva *vid* za kategoriju o kojoj je riječ unio je i sam dosta zabune u poimanje njezine biti. Dok ruski naziv ne znači prvobitno ništa više nego glagolska »vrsta«, »lik«, »razred« i sl., pa i to s obzirom na morfološke razlike među glagolskim tvorbama,⁶ njegov francuski prijevod ostavlja *a priori* dojam da se radi o nekakvu »gledanju«, tj. o subjektivnom stavu govorne osobe prema toku glagolske radnje, pa su shvaćanja o vidu, isprva objektivna i uglavnom konkretna, poprimila s vremenom veoma apstraktne i subjektivne crte. S pravom je isticao Belić da su zapadnoevropski učenjaci više ili manje mistificirali inače objektivni sadržaj kategorije glagolskoga vida.⁷

Sve je to dovodilo, a dovodi i danas, do mnogobrojnih pokušaja da se smisao glagolskoga vida kao kategorije toka glagolske radnje protumači uglavnom na jedan od dva načina: ili induktivno pomoću veoma različitih definicija ili deduktivno pomoću isto takvih modela, a ima ih — i jednih i drugih — čitav niz, počev od antičkih teoretičara stoika, pa Dionizija Tračanina, Apolonija Diskola i Terencija Varona preko novijih istraživača: F. Miklošiča i G. Curtiusa, zatim S. Agrella, E. Koschmiedera, A. Musića i G. Guillaumea sve do suvremenih: J. Holta, Ju. S. Maslova, A. Dostala, A. Isačenka, J. Kuryłowicza i E. Coseriu, da spomenem samo najvažnija imena na tom polju. Ta se većinom metodološka razilaženja u predmetu glagolskoga vida ne ograničuju na razlike u pogledima na pojedinosti, kakve nužno iskrsavaju pri istraživanju iste ili slične jezične pojave na različitim jezičnim područjima, nego često zadiru i u bitna pitanja o prirodi vida. Takva su i opća pitanja o kojima će ovdje, s obzirom na nesporazum koji o njima vlada, biti posebno riječi.⁸

⁵ Nešto starija literatura nalazi se u Ju. S. Maslova, *Voprosy glagol'nogo vida* (zbornik), Moskva 1962, a novija u W. Pollaka, »Aspekt und Aktionsart«, *Linguistik und Didaktik* 1 (1970), str. 40 i d. i 155 i d.; od najnovije navodi se štošta ovdje u nastavku.

⁶ Tako, na primjer, među »prvobitnima« kao *čtu* i »izvedenima« kao *čitaju* ili *beleju* i sl. u gramatici Meletija Smotrickoga iz 1619; naziv »vid« u današnjem smislu dolazi tek u J. S. Vatera, *Praktische Grammatik der russischen Sprache*, Leipzig 1808.

⁷ A. Belić, *O jezičkoj prirodi i jezičkom razvitku*, Beograd 1941, str. 421.

⁸ Dobar pregled vidskih teorija daje danas W. Dietrich, *Der periphrastische Verbalaspekt in den romanischen Sprachen*, Tübingen 1973, str. 117 i d.; isp. moju ocjenu u *IF* 81 (1976).

Vrijedno je također podsjetiti da je znatan preokret u gledanju na glagolski vid nastupio upravo u naše vrijeme, tako reći pred našim očima. Dok »tradicionalna« gramatika, pa i strukturalne škole, polaze u proučavanju vida, kao i svake druge kategorije, od morfoloških danosti jezičnoga sistema, transformativno-generativna teorija postupa obratno: uvodeći distinkciju između »dubokih« i »površinskih« struktura jezika, ona nastoji dokazati kako morfološko-semantički formalizmi kakvi postoje u jednim jezicima nisu ništa drugo nego pojedinačna ostvarenja općih ili čak univerzalnih pravilnosti kakve se u drugima izražavaju na sintaktičkoj razini. Tako glagolski vid u novijim radovima TG-lingvistâ već zauzimalje mjesto u »strukturalnim stablima« rečenice.⁹ Odatle, vjerojatno, pojava »univerzalizma« i u predstavnikâ starije znanosti, osobito u Kuryłowicza, u kojega se među glagolskim »univerzalijama« nalazi i vid, iako bi njegovo mjesto među njima, s obzirom na neobvezni karakter vidskih sistema, moglo biti sporno.¹⁰

Osim toga, čini se da živo zanimanje za temu glagolskoga vida valja dobrim dijelom zahvaliti i veoma širokom i ponešto mutnom nazivu »aspekt«, pod kojim je pojam toka glagolske radnje u znanosti o jeziku već općenito poznat, ali u koji se malo po malo uvuklo štošta što s našom kategorijom ima malo ili ništa zajedničko. Tako se pod imenom »aspektologije«, za koje u odsutnosti »generologije«, »modologije« i »temporologije« i ne postoji pravi *raison d'être*, nakupilo danas mnoštvo heterogenih učenja o glagolu koja se jedva dađu svesti na zajednički nazivnik.

S istoga su razloga i rezultati navedenih radova na različitim područjima ostali sve do danas proturječni i sporni. Štaviše, u mnogim je slučajima sporno čak i osnovno pitanje: ima li uopće u danom jeziku vida ili nema?

Stoga nije čudo što se u najnovije vrijeme u nauci o indoevropskom glagolu, kako s obzirom na stare tako i s obzirom na moderne jezike, javljaju tu i tamo znakovi pretjerane skepse u pitanju glagolskoga vida. Tako među ostalima, da spomenem samo jedno ime, Szemerényi izrijekom tvrdi: »Within the IE family there is no justification for using this term (tj. »aspect« — M. K.) for any language except Slavic.«¹¹ Time se, kako vidimo, učenje o indoevropskom glagolu vraća za stotinu godina natrag, u granice predmladogramatičarskih znanja na tom području.

⁹ Tako u R. A. Jakobsa i P. S. Rosenbauma, *English Transformational Grammar*, Waltham (Mass.) 1968, str. 108 i d.

¹⁰ O. c., str. 90 i d.

¹¹ O. Szemerényi, »Unorthodox Views of Tense and Aspect«, *Archivum Linguisticum* 17 (1969), str. 161 i d., napose 166; isp. također njegov priručnik *Einführung in die vergleichende Sprachwissenschaft*, Darmstadt 1970, str. 286 i d.

U takvim se okolnostima nameće potreba da se u istraživanju glagolskoga vida osigura po mogućnosti jedinstven način postavljanja pitanja kako bi se na različitim jezičnim područjima moglo doći do spoznaja o stvarnim vidskim svojstvima pojedinih glagolskih sistema. U tu bi svrhu valjalo ispuniti neke bitne metodološke pretpostavke, a poimence bi trebalo:

- 1) polaziti od jedinstvene definicije vida;
- 2) primjenjivati pri vidskoj analizi nekakve opće kriterije;
- 3) razlučivati semantičke vrijednosti koje u iskazu preuzimlju vidske funkcije.

Iako sam o tome govorio na drugom mjestu, ovdje ću u okviru naznačene teme ponoviti uzgred bar ono najvažnije.¹²

I dalje se, dakle, postavlja pitanje: što je glagolski vid? Da bi se tim pojmom moglo operirati tipološki-komparativno, morao bi prije svega biti jednoznačno definiran, kao što je slučaj i s ostalim glagolskim, pa i uopće gramatičkim kategorijama: s glagolskim rodom, načinom, vremenom, pa s imenskim rodom, padežom, brojem itd. Takva bi jedinstvena definicija vida bila poželjna i bez obzira na mogućnost njegova različita jezičnoga oblikovanja. Ali danas smo, na žalost, još daleko od opće prihvaćena shvaćanja biti kategorije o kojoj je riječ.

Treba imati na umu da ni grčka starina nije bila jedinstvena u tom pitanju. Dok stoička nauka o glagolu suprotstavlja »paratatički« vid prezentskih i »sintelički« vid perfektnih oblika označujući aorist i njegove oblike kao »neodređene«, uči Apolonije Diskol, prvi gramatičar koji je, kako se čini, imao jasan pojam o vidu, da je suprotnost između prezenta i aorista ona koja razlikuje između radnje *en paratásei* i radnje *en synteleiái*, dok se perfekt označuje kao osobita vrsta prezenta.¹³ To je i osnova tradicionalne tročlane vidske korelacije grčkoga glagola, kakvu imamo već u Curtiusa,¹⁴ pa onda i u Delbrücka.¹⁵ Ali kolebanja ima i dan-danas, pogotovu s obzirom na mjesto i značenje aorisnoga vida: Brugmannov pojam »piktualnosti« aorista¹⁶ i Meilletovo shvaćanje o »action pure et simple«¹⁷ zabacuje u novije vrijeme Debrunner nazivom »konfektivne« radnje, koja ne bi bila sasvim isto što i slavenski perfektiv.¹⁸ U naše vrijeme ima čak

¹² Isp. o tome u mene, *Actes du Xe Congrès*, str. 962 i d.

¹³ J. Wackernagel, *Vorlesungen über Syntax I*, Basel ²1926, str. 15 i 150.

¹⁴ G. Curtius, *Das Verbum der griechischen Sprache I*, Leipzig ²1877, str. 2 i d.

¹⁵ B. Delbrück, *Vergleichende Syntax II*, str. 1 i d.

¹⁶ K. Brugmann, *Kurze vergleichende Grammatik*, ²1922, str. 559 i d.

¹⁷ A. Meillet, *Introduction*, Paris ¹1934, 249 i d.

¹⁸ E. Schwyzer i A. Debrunner, *Griechische Grammatik II*, str. 252 i d.

i pokušaja da se ta trojna suprotnost svede u smislu strukturalnoga binarizma na dva i dva člana, npr. u Sánchez-Ruipérezu.¹⁹ Sličnih razilaženja ima i u slavistici, gdje su raspre o biti glagolskoga vida odavna na dnevnom redu. Tu se i dalje osjeća nesporazum između funkcionalnoga shvaćanja vida, kao u Koschmiedera, koji ga shvaća kao izraz za »Zeitbezug«,²⁰ ili danas u Kuryłowicza, u kojega je vid također usko povezan s vremenom,²¹ i više ili manje semantičkoga poimanja prirode vida, kao u Maslova,²² Dostala²³ i Isačenka,²⁴ koji ga označuju kao izraz »totaliteta« i »netotaliteta« radnje, ili u Køllna, koji vidsku suprotnost svodi na »razvojni niz«.²⁵

U svakom slučaju, ako se različita shvaćanja usporede i svedu na ono što im je zajedničko, može se uzeti da se glagolski vid, bar u svome »klasičnom« obliku, tj. kakav se očituje na dvjema spomenutim indoevropskim područjima, ima shvatiti kao izraz t o k a glagolske radnje, dakle kao suprotnost između radnje u vršenju i one u izvršenju ili izvršenosti, naravno — bez obzira na vrijeme u koje padaju: sadašnjost, prošlost i budućnost.²⁶ To je, dakle, neka vrsta unutrašnjega vremena nasuprot vremenu vanjskom, koje se izražava u vremenskim oblicima. Takvo bi poimanje moglo čak i posredovati između funkcionalno-vremenskoga i semantičko-kvantitativnoga shvaćanja dvaju pravaca. Jer »radnja u vršenju« i »radnja u izvršenju« nose u sebi i vremensku i kvantitativnu komponentu značenja. A što se tiče pitanja odnosa vida i vremena, vrijedno je, kad smo već na tome, navesti oštroumnu, ali ponešto zaboravljenu Musićevu formulu, prema kojoj je imperfektivna radnja u svakom času svoga vršenja sadašnja, a perfektivna u času svoga

¹⁹ M. Sánchez-Ruipérez, *Estructura del sistema de aspectos y tiempos del verbo griego antiguo*, Salamanca 1954, str. 45 i d.

²⁰ E. Koschmieder, *Zeitbezug und Sprache*, Leipzig—Berlin 1929 (2¹⁹⁷⁵), str. 26 i d.

²¹ O. c., str. 25 i d. i 90 i d.

²² Ju. S. Maslov, »Vid i leksičeskoe značenje glagola v sovremenom ruskom jazyke«, *Izvestija AN SSSR (Otd. jazyka i literatury)* 7 (1948), str. 303 i d.

²³ A. Dostal, *Studie o vidovém systému v staroslověnině*, Prag 1954, str. 15 i d.

²⁴ A. V. Isačenko, *Die russische Sprache der Gegenwart I*, München 2¹⁹⁶⁸, str. 357 i d.

²⁵ H. Kølln, »Zur Definition des Verbalaspekts«, *Scando-Slavica* 14 (1968), str. 131 i d.

²⁶ Isp. Đ. Grubor, »Aspektna značenja«, *Rad JAZU* 293 (1953), str. 129 i d., gdje se kao značenje našega perfektivnog vida označuje »izvršenost« (mjesto »izvršenje«), što bi bolje odgovaralo vidskom značenju indoevropskoga perfekta; v. bilj. 30.

izvršenja prošla, dakako, u relativno-vremenskom smislu.²⁷ Tu su vrijeme i vid dovedeni u vezu s mnogo manje psihologizma nego u Koschmiedera, u kojega dva »smjera« vremenskoga odnosa — perfektivni budućnost-prošlost (←) i imperfektivni prošlost-budućnost (→) — ostaju slavenskom, a vjerojatno i grčkom vidskom osjećanju ponešto tuđa, iako postoji mogućnost da je taj svjetski poznati model nastao pod utjecajem Musićeve formule.²⁸

Staviše, naše posredovanje između različitih shvaćanja, koja se razilaze više u nazivima nego u biti, odgovara i predodžbi o općem paralelizmu između dva vidska sistema, grčkoga i slavenskoga, stvarajući ujedno i širu osnovu za tipološko-komparativni pristup. S time bi bilo u skladu i nastojanje da se za oznaku vidske suprotnosti uzimlju isti nazivi. Ako bismo, dakle, vratili u život stare nazive »paratatički« i »sintelički« vid, imali bismo odatle dvije prednosti: prvo, operirali bismo grčko-evropskim izrazima, koji se kao takvi mogu upotrebljavati dogovorno, i ujedno bismo se mogli osloniti na koliko-toliko jedinstveno shvaćanje vida kao kategorije.²⁹

Ovdje se i poduzimlje pokušaj u tom smislu.

Kad se radi o uspoređivanju značenja gramatičkih kategorija, među njima i glagolskoga vida, u širem okviru, onda je potrebno da se pitanje promatra barem na tri jezične razine: na morfološko-semantičkoj, sintaktičkoj i stilističkoj. Kako prva od te tri razine, na kojoj bi se trebalo baviti neposrednim odnosima između morfoloških i semantičkih činjenica, dolazi u danom slučaju u obzir samo tamo gdje se glagolski vid, kao u semitskom, grčkom i slavenskom, javlja kao morfosemantički sistem, možemo je kao takvu mimoići, to prije što u jeziku, kako je poznato, ne postoji između oblika i značenja nužan odnos. Stoga bi ovdje svaki širi tipološko-komparativni pokušaj ostao puka pretpostavka, koja bi se onda morala naknadno provjeravati. Češće se i zapada u zabludu upravo u tom smislu što se po uzoru na grčku suprotnost između prezenta i aorista ili slavensku između imperfektivnoga i perfektivnoga vida nastoje utvrditi vidska značenja u jezicima kao što su latinski odnosno gotski, bal-

²⁷ A. Musić, »Zum Gebrauche des Praesens verbi perf. im Slavischen«, *Archiv für slavische Philologie* 24 (1902), str. 475 i d., napose 482. — Ta se formula najlakše provjerava u sferi bezvremenosti; isp. o tome u mom prilogu »Opposizioni sintattiche sul piano del tempo virtuale«, *Proceedings of the Xth International Congress of Linguists I*, Bologna 1974, str. 841 i d.

²⁸ Isp. Musić, »Slovenski efektivni prezent«, *Rad JAZU* 253 (1935), str. 185, gdje se vidi kako je Koschmieder, koji se s Musićem dopisivao u pitanjima glagolskoga vida, pralio s pažnjom njegove radove.

²⁹ O nazivima »paratatički« i »sintelički« v. naprijed, posebno bilj. 13.

tički i njemački, pri čemu se polazi od pretpostavke da ista morfološka sredstva u različitim, a pogotovu srodnim jezicima služe i za iste semantičke svrhe. A takva se pretpostavka u znanosti o jeziku pokazala više puta neosnovana.

Bolje je, dakle, već na razini morfološko-semantičkih činjenica računati s različitim mogućnostima oblikovanja značenja koja, u slučaju da se gramatikaliziraju, dobivaju status kategorije. Tako se, na primjer, vidska ili njima slična značenja mogu javljati različito oblikovana: kao »tvorbe« ili leksemi, npr. slav. *tvoriti* : *stvōriti* ili lat. *facere* : *conficere*, kao »izrazi« ili frazemi (perifraze), npr. engl. *to be doing* (naprama *to do*) ili tal. *stare facendo* (naprama *fare*) i kao gotovi »oblici« ili morfemi, npr. grč. *poieîn* : *poiēsai* (: *pepoiēkēnai*) ili lat. *facere* : *fecisse*, itd. Je li u danom slučaju po srijedi i kategorija vida, o tome ćemo saznati na sintaktičkoj razini, na kojoj dotične tvorbe ili funkcioniraju kao takve ili ne.

Što se pak tiče grčko-slavenskih vidskih odnosa, gdje na jednoj strani imamo vidske oblike, a na drugoj vidske tvorbe, oni funkcioniraju uglavnom analogno, tj. tako da u oba sistema imamo u svakom odsjeku vremena, izuzev aktualnu sadašnjost, mogućnost suprotstavljanja dvaju vidova glagolske radnje: »paratatičkoga« vida vršenja i »sinteličkoga« vida izvršenja, što se može svesti na razmjer *poieîn* : *poiēsai* = *tvoriti* : *stvōriti* (odn. *činiti* : *učiniti*).³⁰ Tipičan je izuzetak aktualne ili »prave« sadašnjosti, tj. činjenica da se radnja u tom vremenu vrši samo paratatički. Stoga slavenski tzv. »perfektivni prezent« (u stvari bezvremenski perfektiv) i ne znači pravu sadašnjost, iako je sposoban za svako drugo vrijeme: za prošlost, opću ili »nepravu« sadašnjost i, što biva najčešće, za budućnost, dok u grčkome analogni oblik uopće ne postoji. Taj prividni izuzetak i potvrđuje funkcionalnu podudarnost dvaju sistema unatoč razlici u njihovu morfološkom sastavu. Ali treba ipak spomenuti da se taj globalni paralelizam različito tumači. U svoje vrijeme zastupao ga je odlučno Uljanov,³¹ a nešto kasnije Meillet,³² koji ga je svagda isticao, zatim van Wijk,³³ koji ipak misli da ga je teško dokazati, a

³⁰ Tu se slavenski vid uspoređuje s grčkim samo s obzirom na ono što im je zajedničko. Jer, dok je slavenska vidska suprotnost dvojna: *činiti* : *učiniti*, grčka je trojna: *poieîn* : *poiēsai* : *pepoiēkēnai*, tj. izražava radnju u tri vidska »stupnja«: ne samo u vršenju i izvršenju već i u izvršenosti; osim toga, u starogrčkom je futur »I« vidski neutralan: *poiēsō* = »činit ću« / »učinit ću«.

³¹ G. Uljanov, *Značenja glagol'nyh osnov v litovsko-slavjanskom jazyke II*, Varšava 1895, str. 284 i d.

³² A. Meillet, *Études sur l'étymologie et le vocabulaire du vieux-slave I*, Paris 1902, str. 99 i d.

³³ N. van Wijk, »Sur l'origine des aspects du verbe slave«, *Revue des Études slaves* 9 (1929), str. 237 i d.

osobito naš Musić,³⁴ koji je od toga načinio školsko pravilo. Neki su učenjaci u tom pitanju više ili manje skeptični, kao u svoje vrijeme Sarauw,³⁵ a drugi neodlučni, npr. Holt.³⁶ Još dalje u sumnji ide Safarewicz,³⁷ koji se trudi da između dva sistema dokaže kao bitnu funkcionalno-semantičku razliku nepodudaranje u »točki gledanja«, iako je nešto takvo teško dokazivati. Opći paralelizam pretpostavljaju i dalje Koschmieder,³⁸ Grubor³⁹ i Koschmieder-Schmidova⁴⁰ (ova posljednja i s obzirom na novogrčki), a također i mnogi drugi slavisti, pa i neki grecisti. Slična je mišljenja danas i Kuryłowicz na širem lingvističkom planu.⁴¹ Nedavno je pokušao Kølln da prema grčkom uzoru *thnēskein* : *thanein* : *tethnēkéuai* opravda tročlanost vidske korelacije i u slavenskom, npr. češ. *sedat* : *sednout sedět* (tj. hrv. *sjedati* : *sjesti* : *sjediti*);⁴² međutim, tu imamo u stvari spregu između vida i »vrste radnje«: *sjedati/sjesti* : *sjediti* (iako grčki perfekt nije po smislu daleko od našega »trećega« člana).

Kudikamo važnije nego morfološko-semantička bit dvaju sistema čini mi se pitanje da li oni, koliko god različiti, funkcioniraju sintaktički analogno. Ali time smo već stupili na sintaktičku razinu vidske analize.

II

Na sintaktičkoj razini, gdje se jezični oblici, u danom slučaju vidski, javljaju u iskazu, otkriva se njihova gramatičko-semantička funkcija, pri čemu njihovo funkcionalno »značenje« odgovara i stvarnim odnosima glagolske radnje. Treba, dakle, očekivati da će taj stupanj analize i u tipološko-komparativnom pogledu pružiti više nego prethodni.⁴³

Da bi se provjerila analogna funkcionalna vrijednost različitih vidskih oblika odnosno tvorba u okviru jezika koji se u tom smislu

³⁴ Isp. A. Musić, »Perfektivni i imperfektivni glagoli«, *Program Gornjogradske gimnazije zagrebačke* (1880), gdje se to shvaćanje izlaže prvi put.

³⁵ Ch. Sarauw, »Syntaktisches, I. Kritik des Begriffes punktuel«, *KZ* 28 (1905), str. 145 i d.

³⁶ J. Holt, *Études d'aspect* (= *Acta Jutlandica* 15/2), Copenhagen 1943, str. 13 i d.

³⁷ J. Safarewicz, »Note sur l'aspect verbal en slave et en indo-européen«, *Balkansko ezikoznanie*, BAN, 7/2 (1963), str. 25 i d.

³⁸ E. Koschmieder, *Aspekt und Zeit* (= *Opera Slavica* 4), Göttingen 1963, str. 19 i d.

³⁹ *Rad JAZU* 293, str. 139 i d., i 259, *passim*.

⁴⁰ K. Koschmieder-Schmid, *Vergleichende griechisch-slavische Aspektstudien* (= *Slavistische Beiträge* 13), München 1953, str. 21 i d.

⁴¹ O. c., str. 103 i d.

⁴² *Scando-Slavica* 14, str. 131 i d.

⁴³ Isp. Kravar, *Actes du Xe Congrès*, str. 962 i d., gdje je riječ upravo o prednostima sintaktičkoga pristupa glagolskom vidu.

istražuju, valja uspoređivati — kako se sve češće ističe — čitave sisteme oblika, a ne pojedine oblike. Tako se lakše raspoznaje kakva uloga pripada vidu u ovom ili onom glagolskom sistemu. U tu se svrhu već odavna primjenjuju neki opći kriteriji, tzv. vidske »probe«, koje uspijevaju prije svega u jezicima u kojima se vidske suprotnosti sistematski oblikuju, dakle opet u grčkom i slavenskom. Ali takve probe mogu, u smislu sintaktičke ekstrapolacije, biti mjerodavne i za one jezike u kojima se vidska svojstva glagola, još nedokazana, tek traže. Među tim su općim kriterijima, da spomenem samo važnije, za paratatički vid: tzv. »prezentska proba« ili kriterij *hic et nunc*, tj. odgovor na pitanje: što sada činiš?, onda infinitiv uz tzv. »fazne« glagole kao *početi/počinjati, nastaviti/nastavljati* i *prestati/prestajati*, pa rečenica sa *dok* (u smislu njem. *während*, fr. *pendant que*), a za sintelički vid: osobito rečenica sa *čim* i ona sa *dok* (u smislu njem. *bis*, fr. *jusqu'à ce que*). Ne smije se prešutjeti činjenica da se svi slavenski jezici u pogledu primjene vidskih proba među sobom načelno slažu, što znači da isti vidski sistem i u više srodnih jezika funkcionira analogno.⁴⁴ Još je značajniji rezultat dosadašnjih, ali sistematskih neobrađenih zapažanja o tome da se i dva među sobom dalja sistema, kao što su grčki i slavenski, u tom smislu također u osnovi podudaraju.

Na temelju grčko-slavenskoga podudaranja u »reagiraju« na vidske probe smijemo — čini se — očekivati da će se isti kriteriji uspješno primjenjivati i na druga jezična područja gdje se vidska značenja traže. Samo se po sebi razumije da je takva metoda moguća pod pretpostavkom da se pod pojmom vida ima na umu svuda ista glagolska kategorija. Već ovdje valja istaknuti da je takva ekstrapolacija sposobna da otkrije ne samo prisutnost nego i odsutnost vidskih svojstava u danom glagolskom sistemu.

Već je odavna u upotrebi kao vidska proba, među ostalim, i vremenska rečenica sa *kad*, kojom se Koschmieder tu i tamo koristi za slavenski,⁴⁵ Pollak u okviru svoga »Inzidenzschema« za francuski,⁴⁶ a Koschmieder-Schmid u primjeni na grčko-slavenske vidske odnose.⁴⁷ Ali taj kriterij, kako ćemo odmah vidjeti, nije bio niti iskorišten u čitavu svom opsegu niti šire tipološki-komparativno primijenjen. Ja sam u jednom drugom prilogu uputio na hrv. ili srp. *kad* kao vidsku probu, ali sam tada to učinio tek usput.⁴⁸ Ovdje bih se

⁴⁴ Jedini je »izuzetak« tzv. »efektivni« prezent u slovenskom; isp. A. M u s i ć, *Rad JAZU* 253 (1935), str. 165 i d.

⁴⁵ »Studien zum slavischen Verbalaspekt«, *KZ* 55 (1928) i 56 (1929), *passim*.

⁴⁶ W. P o l l a k, *Studien zum »Verbalaspekt« im Französischen*, Wien 1960, str. 129.

⁴⁷ O. c., str. 13 i d.

⁴⁸ »Aspektne osobitosti modalnih glagola«, *Radovi Filozofskoga fakulteta u Zadru* 5 (1963/1964), str. 35 i d., posebno 37 i d.

na tome htio zadržati malo dulje, i to ne sa stanovišta samo jednoga jezika, kao prvi put, već s obzirom na vidiska istraživanja koja su u nekim više ili manje opće pristupačnim jezicima već vršena. Drugim riječima, ovdje se demonstrira proba *kad*-rečenice na nekim glagolskim sistemima s ciljem da se odatle dobiju stanoviti tipološko-komparativni podaci o njihovim vidskim svojstvima.⁴⁹

Slavenski veznik u hrv. ili srp. obliku *kad(a)* s odgovarajućim česticama u nizu drugih jezika (grč. *hóte*, lat. *cum/quando*, fr. *quand/lorsque*, njem. *wenn/als*, engl. *when*, itd.) obično se ubraja među one koji upućuju na istovremenost dviju radnja. Međutim, ta se raširena tvrdnja mora ponešto preinačiti; jer smisao istovremenosti uz *kad(a)* opravdan je utoliko što se time označuje da dvije radnje padaju u isti odsjek vremena, tj. u sadašnjost, prošlost ili budućnost. Ali, kako se one pobliže među sobom odnose, tj. protječu li jedna pored druge, ili zalaze jedna u drugu ili slijede jedna za drugom, o tome se ne kaže ništa. Odatle proizlazi da je *kad*-proba za razliku, na primjer, od one sa *dok* ili *čim* — relativno-vremenski indiferentna, tako da tek glagolski oblik uz *kad* svojim vidskim značenjem unosi u rečenicu i podatak o relativno-vremenskom odnosu.⁵⁰

Tako onda *kad*-rečenica funkcionira, bar u vidski opskrbljenim jezicima, prema slijedećoj formuli: Kad se radnja A vrši, onda se radnja B vrši/izvrši u isto vrijeme, a kad se radnja A izvrši, onda se radnja B vrši/izvrši među ostalim poslije nje. Zato, na primjer, kad tkogod *umire* ili *apothnēiskēi án*, onda je još živ, a kad *umre* ili *apothánēi án*, onda je već mrtav. Oboje je logična posljedica vidske suprotnosti, koja je svojstvena grčkim i slavenskim glagolskim oblicima odnosno tvorbama. Evo dvije-tri konkretne potvrde za to: hrv. *Kad sunce z a l a z i, mi smo na plaži, a kad z a đ e, odlazimo kući.* — grč. *Hótan ti d r ² i s es kerdos, ouk okneîn prépei* (Sof.) »Kad što korisno radiš, ne valja oklijevati«, ali *Hótan máthēi s mou, nouthétei, tà dè nún éa* (Eur.) »Kad saznaš od mene, opominji, a sada pusti.«

Treba ipak imati na umu da je ovdje relativno-vremenski odnos samo popratna, tj. sintaktičkim kontekstom određena, dakle vanjska funkcija unutrašnjih vidskih značenja glagolskih oblika odnosno tvorba, što se mora posebno naglasiti, da se *kad*-probi ne bi *a priori* pripisivala relativno-vremenska vrijednost. To se može dokazati na nekim drugim relativno-vremenskim mogućnostima, i to s obzirom na drugi slučaj (tj. *kad* + sintelički vid), o čemu govorim opširnije na drugom mjestu. Ovdje upućujem samo na slučaj tzv. »koincidenције«, tj. na slučaj kad se dvije radnje odnose na isti čin. Evo dva

⁴⁹ O tome ću govoriti potanje na XII kongresu lingvista (Beč 1977) pod naslovom »When-Clause as a General Aspect Test«.

⁵⁰ Isp. u mene, *Radovi* 5, str. 39 i d.

primjera: hrv. *Taj čovjek laže kad zine*, tj. »time što zine«. — ili grč. *Thaneĩ ge méntoi duskleēs, hótan thánēis* (Sof.) »Umrijet ćeš doista beslavan kad umreš«, tj. »time što ćeš umrijeti«.

Odatle, na svaki način, vidimo da vidaska značenja i relativno-vremenski odnosi nisu ista stvar.⁵¹

Sada se postavlja pitanje: vrijedi li naša formula i za druge jezike, osobito za one u kojima su vidaska svojstva glagola sporna? Uzmimo najprije latinski. U rečenici *cum aliquis moritur*, ... nisu ni veznik *cum* ni glagol *mori* u prezentu u stanju da odluče je li dotični u danom času još živ ili nije više. Takav je i konkretni primjer: *Quom orata eius reminiscor, nequeo quin lacrumem* (Ter.) »Kad se sjećam/sjetim njegovih molba, ne mogu da ne plačem«. Tu je naša vidaska suprotnost *sjećam se* : *sjetim se* naprosto »pokrivena« vidski neutralnim prezentom *reminiscor*, a što se mi radije »odlučujemo« za »sjetim se« nego za »sjećam se«, tome je razlog leksički, u danom slučaju momentani smisao glagola *reminisci* kao takva. U tom se smislu rješava onda i pitanje relativno-vremenskoga odnosa u rečenici.⁵²

Odatle se vidi da ima jezika koji na našu *kad*-probu tako reći pozitivno »reagiraju«, služeći se pri tome različitim oblicima odnosno tvorbama, i drugih koji to, bar u danom kontekstu, ne čine. To bi, dakako, moralo značiti da je glagol kao takav u prvima vidski označen, a u drugima vidski neutralan. Uostalom, nešto slično kao u latinskom može se pokazati i na pokojem slavenskom primjeru, tj. na takvom gdje u *kad*-rečenici stoji vidski neutralan (bolje rečeno nego »dvovidski«) glagol, kakvih — kako se zna — ima tu i tamo i u slavenskim jezicima. Tako se u nas u rečenici *Svaki dan, kad ručamo, slušamo radio-vijesti* — ne razabira da li se vijesti slušaju »za vrijeme« ručka ili »(odmah) poslije« njega. Tek ako se vidski neutralni glagol *ručati* zamijeni vidskim parom *ručavati* : *poručati*, biva jasno da paratatičko *kad ručavamo* znači »za vrijeme ručka«, a sinteličko *kad poručamo* — »(odmah) poslije ručka«.

Takva bi se opća vidaska neutralnost glagola kao takva dala dokazati bezbrojnim primjerima iz zapadnoevropskih jezika. Evo ih samo nekoliko: njem. *Wenn wir a u s g e h e n, freuen wir uns sehr* (»kad izlazimo« ili »kad izađemo«?); fr. *Quand tu liras cet article, tu riras* (»kad budeš čitao« ili »kad pročitaš«?);⁵³ engl. *When we two*

⁵¹ Isp. o 'tome Kurylowicz, o. c., str. 90 i d., gdje je također riječ o tom odnosu.

⁵² M. Kravar, »Zur Frage des lateinischen Verbalaspekts«, *Živa antika* 18 (1968), str. 49 i d.

⁵³ Tako, na primjer, u Verlainovim stihovima: »... *quand sonne l'heure, je me souviens des jours anciens*...« nama, sa stanovišta našega vidskoga osjećanja, nedostaje podatak o razlici između »kad zvući« i »kad zvući« ili »odzvoni«: u prvom se slučaju u času sjećanja udarci zvona još čuju, a u drugome ne više. Što je od toga dvoga pjesnik imao na umu, ostaje tajna.

parted, she began to cry («kad smo se rastajali» ili »kad smo se rastali«?); tal. *Quando esco da casa, guardo se piove* («kad izlazim» ili »kad izađem«?); šp. *Cuando el sol se pone, nos vamos a casa* («kad zalazi» ili »kad zađe«?), itd.

Svuda su u tim primjerima glagol kao takav, pa i njegov vremenski oblik vidski neoznačeni, tako da u njima nema ni relativno-vremenskoga podatka. Činjenica što se u navedenim jezicima može vremenski odnos izreći na poseban način, npr. njem. *Wenn wir a u s g e g e n g e n s i n d, ...* («kad izađemo») ili fr. *Quand tu a u r a s l u, ...* («kad pročitaš») itd. ili engl. *When we were parting, ...* («kad smo se rastajali»), gdje se to čini pomoću vremenskih odnosno kvazi-vidskih oblika, takva mogućnost ne ublažuje vidsku neutralnost, pa ni relativno-vremensku neodređenost gore navedenih prostih oblika.

Međutim, ima jezika koji se bar djelomično, pomoću pojedinih glagolskih oblika, mogu izbaviti iz škripca vidske dvoznačnosti. Osobito sfera prošlosti nije tako indiferentna prema vidskim suprotnostima. Gdje glagolski sistem raspolaze dvjema »vremenima« za isti odsjek prošlosti, kao latinski ili romanski, dva se oblika pod određenim sintaktičkim uvjetima odnose među sobom izrazito vidski. To je suprotnost između imperfekta i preterito-perfekta u latinskom, koju sam i sam više puta branio,⁵⁴ odnosno ona između *imparfait-a* i *passé-a simple* u francuskom i analognih preterita u drugim romanskim jezicima, na čemu inzistira s pravom i Pollak.⁵⁵ Danas je i Kuryłowicz istoga mišljenja.⁵⁶ Takva se u osnovi vidska suprotnost dade potvrditi i *kad*-probom. Evo nekoliko primjera: lat. *Quid, ubi redd e b a s a u r u m, dixisti patri?* (Plt.) »Što si, kad si vraćao zlato, rekao ocu?« prema »*Ut apud portum te conspexi, curriculo ocepi sequi* (Plt.) »Kako sam te ugledao kod luke, počeo sam te slijediti kolima«. Tako onda i u romanskim jezicima: fr. *Quand je sortais, on m'arrêta* («kad sam izlazio») prema *Quand je sortis, on me fit rentrer* («kad sam izašao»), tal. *Quando cenavamo / cenammo, si spense la luce* («kad smo večerali«, tj. »večeravali/povečerali«); šp. *Cuando el sol se ponía / puso, nos fuimos a casa* («kad je zalazilo/zašlo»).

Što se tiče germanskih jezika, napose njemačkoga, oni su i na području prošlosti vidski bespomoćni. Tu prosti preterit, koji se ovdje netočno zove »imperfekt«, funkcionira kao i druga vremena vidski neutralno, npr. *Als ich mein Bier a u s t r a n k, rief man mich an*

⁵⁴ Napose u radu »An aspectual relation in Latin«, *Romanitas* 3 (1961), str. 293 i d.

⁵⁵ O. c., str. 132 i d.

⁵⁶ O. c., str. 96 i d.

(»kad sam ispijao« ili »ispio«?). Slično je, kako smo vidjeli, i u engleskom u pogledu prostoga oblika za prošlost; o opisnima će biti govora niže.⁵⁷

Ali ni u latinskom i romanskom nisu odnosi među »vidskim« oblicima za prošlost tako jednostavni. Jer, ako imperfekt sam po sebi vrijedi kao paratatički član suprotnosti *faciebam* : *feci*, ne može se preterito-perfektu bez daljnijega pripisati sintelički smisao. Radnja vidski »izvršena« često se, upravo na području prošlosti, poimlje naprosto kao vremenski »prošla«. To se da objasniti samo dijakronički: radi se o naslijeđenom aorisnom značenju latinskoga perfekta, koji je nakon pojave novoga italškog imperfekta stupio s ovim u vidsku korelaciju, a da suprotnost nije postala apsolutna, i to stoga što se perfekt u perfektom dijelu svoga značenja određuje sa stanovišta momenta govora, dok je imperfekt pravi preterit.⁵⁸ Vidski se odnos između dva oblika čuva dalje i u romanskom, ali s tom razlikom što je ovdje bivši perfekt, tj. *passé simple*, vremenski već na istoj crti s imperfektom.

Ovdje se moraju istaknuti dvije važne distinkcije kako bi se izdvojila dva druga značenja koja se često brkaju s vidskim pojavama.

Prva distinkcija, koja se kadšto još uvijek zanemaruje, jest razlika između vida kao kategorije toka radnje i relativnoga vremena, koje se sa svoje strane često morfološki oblikuje.

Ako, na primjer, usporedimo u latinskoj *kad*-rečenici dva vremena, prezent i perfekt, kakvi su u primjerima: *Novi ego nostros: mihi dolet, quom ego v a p u l o* (Plt.) »Znam ja naše: mene boli, kad sam ja tučen« prema *Omnes mulieres te amant, ut quaeque aspexit* (Plt.) »Sve te žene ljube, čim te koja ugleda (upr. »ugledala«)«, ima se dojam da se dva vremenska oblika, *vapulo* i *aspexit*, odnose među sobom vidski, pri čemu prezent »zvuči« paratatički, a perfekt sintelički. U stvari, odnos je između dva oblika relativno-vremenski, a »vidsku« vrijednost dobivaju u sintaktičkom kontekstu *kad*-rečenice, dakle na način obratan od onoga na koji grčki i slavenski vidski oblici dolaze do »relativno-vremenskoga« smisla. To isto vrijedi i za analogni slučaj u romanskim i germanskim jezicima; tako, na primjer, fr. *Quand on ouvre / a ouvert la porte, le chat s'enfuit* (»kad se otvaraju/otvore«) — ili njem. *Wenn ich etwas*

⁵⁷ Isp. H. Jakobson, »Aspektfragen«, *IF* 51 (1933), str. 249, gdje se kaže da je njemački jezični osjećaj za aspektne razlike »so gut wie stumpf«. O tome sam se uvjerio i sam u višegodišnjem radu s njemačkim studentima, kod kojih smisao za vid valja umjetno »buditi«.

⁵⁸ Tu se radi o razlici u vremenskom određivanju radnje sa stanovišta momenta *nunc* i momenta *tunc*; isp. o tome u mom prilogu XIII kongresu *Eirene* (Dubrovnik 1974) pod naslovom »L'aspect verbal en latin à la lumière d'oppositions distinctives« (uskoro u *ŽA*). I Kurylowicz govori o tome u vezi s »deiktičkim« podacima radnje; o. c., str. 24 i d.

trinke / getrunken habe, wird mir besser (»kad pijem / popijem«), gdje se također radi o relativno-vremenskim suprotnostima, a ne vidskima, kako se nama čini. Uostalom, i ta je suprotnost između prezenta i perfekta neobvezna, jer je glagol kao takav vidski neutralan, tako da i sam prezent može pokriti oba relativno-vremenska odnosa: *Quand on ouvre la porte* = »kad se otvaraju / otvore vrata« ili *wenn ich etwas trinke* = »kad što pijem / popijem«. Stoga se u takvim jezicima i ne razabira u kakvu je stanju čovjek kad *moritur, meurt* ili *stirbt*, jer vidska neutralnost glagola kao takva i njegovih oblika dopušta obje mogućnosti: da još živi i da ga više nema.

To će reći da glagolski oblici koji služe kao izraz relativno-vremenskoga odnosa, kao što je suprotnost između prezenta i perfekta u spomenutim jezicima, samo pod povoljnim sintaktičkim okolnostima dobivaju vidski smisao, pri čemu — kako ćemo odmah vidjeti — odlučuje i leksičko značenje glagola. Na to se u radovima o »vidu« takvih jezika obično ne računa.

Time smo došli do druge distinkcije koja se ovdje ne smije mimoići. To je razlika između vida kao gramatičkoga i tzv. »vrste radnje« kao leksičkoga značenja glagola, koja se razlika u učenju o glagolskom vidu već odavna nameće, ali se često — osobito u romanističkim radovima — i dalje zanemaruje. Ovdje se, doduše, nije potrebno upuštati u potanke semantičke analize, kao što čine neki slavisti, npr. Grubor⁵⁹ ili Isačenko,⁶⁰ od kojih prvi razlikuje svu silu »vidskih značenja«, a drugi čak odvaja »vrstu radnje« i »glagolski karakter«, tj. osnovno značenje glagola, ali je ipak neophodno da se gramatičke i leksičke činjenice ne brkaju. Vidjeli smo da se u mnogim jezicima glagol kao takav pri *kad*-probi ponaša vidski neutralno, pokrivajući onda i relativno-vremenski odnos. Ali, ako je glagol prema svome leksičkom značenju dovoljno označen i u smislu vrste radnje, onda može koliko-toliko funkcionirati i vidski. Tako se glagoli durativna značenja ponašaju paratatički, a oni momentana značenja sintelički. Evo primjera za to: lat. *Plerique, cum aere alieno . . . premuntur, sese in servitutem dicant* (Caes.) »Većina, kad su pritisnuti dugom, predaju se u ropstvo« prema već navedenom primjeru: *Quom orata eius reminiscor, nequeo quin lacrumem* (Ter.) »Kad se sjetim njegovih molba, ne mogu da ne plačem«; fr. *Lorsque tu parles trop vite, je ne comprends rien* (»kad govoriš«), ali *Quand tu lui diras cela, il rira* (»kad rečeš«); njem. *Wenn ich hier sitze, sehe ich besser* (»kad sjedim«), ali *Wenn er sich hinsetzt, wird er ruhig* (»kad sjedne«), itd.

⁵⁹ Rad JAZU 293, str. 10 i d.

⁶⁰ O. c., str. 359 i d.

Tu se, kako vidimo, leksičko značenje glagola, tzv. »vrsta radnje« javlja u ulozi vida, iako su glagoli kao takvi vidski neutralni. Nije čudo što pod takvim okolnostima i germanski inače vidski nijemi preterit postaje vidski, pa i relativno-vremenski, nešto sposobniji; npr. njem. *Als ich am Tisch saß, hörte ich eine Stimme* (»kad sam sjedio«) ili engl. *As I came here, it was too late* (»kad sam došao«).

Drugim riječima, u jezicima koji ne poznaju vida kao sistema, može *faute de mieux* i vrsta radnje, bolje reći — leksičko značenje glagola igrati kakvu-takvu »vidsku« ulogu.⁶¹ U tom bi se smislu u takvim jezicima svi glagoli morali istražiti i klasificirati, iako je unaprijed jasno da bi se pri tome pokazalo kako su jedni prema vrsti radnje zaista označeni, dok ih je većina i u tom pogledu neoznačena.

Na koncu, ima u nekim jezicima stanovitih, osobito perifrastičnih tvorba ili »frazema« koji kao takvi sadržavaju u sebi ponešto od vidskoga smisla. Takve su najčešće perifrize s participom, gerundom ili infinitivom kao grč. *poiôn eimí, poiôn diágō* i sl., lat. *faciens sum*, a pogotovu u romanskom, npr. tal. *stare facendo* ili *stare a fare*, šp. *estar haciendo* i port. *estar fazendo*, fr. *être en train de faire*, itd. Sve se te tvorbe, a i mnoge druge, često označuju kao osobiti oblici »aspekta«. Tako u novije vrijeme čini Coseriu, a za njim i neki drugi.⁶² Međutim, kako je u romanskim jezicima, kao što smo vidjeli, glagol u svojim prostim oblicima, osim u sferi prošlosti, vidski neutralan, jedva je vjerojatno da složene tvorbe, kakve su gore navedene »durativne«, služe za to da bi funkcionirale jednostrano vidski. Jer, na primjer, u rečenicama *Leggo il giornale* ili *Sto leggendo il giornale* — nema između prostoga oblika i složene tvorbe vidljive »vidske« razlike, iako je perifraza, uz vidsku neutralnost prostoga oblika, nužno »paratatička«. »Vidske« razlike nema pogotovu u imperfektu između *leggevo* i *stavo leggendo*, gdje su obje tvorbe paratatičke kao takve.

Tu će prije biti po srijedi, u danom slučaju, suprotnost između aktualne i neaktualne radnje, pri čemu je ona prva kao »obilježeni« član paratatička, dok druga ostaje »vidski« neutralna. U svakom slučaju, te i slične suprotnosti u okviru takvih perifraza ostaju na leksičkoj razini.

Nešto je drukčije s analognom engleskom tvorбом tzv. »expanded form« *to be doing*, koja se — uz brkanje vida i vrste radnje, pa čak i vremena, obično vodi kao »vidski« oblik u okviru suprotnosti

⁶¹ Tzv. »Aktionsart«, tj. vrsta radnje, očituje se na sintaktičkoj razini naprosto kao leksičko značenje glagola, tako da ovdje otpada potreba njezine potanke semantičke analize.

⁶² E. Coseriu, »El aspecto verbal perifrástico en griego antiguo«, *Actas del III Congreso Español de Estudios Clásicos III*, Madrid 1968, str. 93 i d.; tako i spomenuti Dietrich za romanski (v. bilj. 8).

to be doing : *to have done*.⁶³ Međutim, tu se radi o tvorbama koje se i vremenski razlikuju. Nas sa stanovišta vida više zanima odnos *to do* : *to be doing*, gdje opet vidimo isto što i gore: u rečenici *When I sleep / am sleeping too much, I feel bad* (»kad spavam«) — obje su tvorbe vidski istoznačne. Tek uz oštriju razliku s obzirom na vrstu radnje može doći do kvazi-vidske opreke među njima, npr. *When I came / was coming here, I heard a noise* (»kad sam došao/dolazio«).

Dakle, razlika će i ovdje biti na crti suprotnosti između aktualne i neaktualne radnje, tako da se engleska suprotnost podudara, ako se isključi vid, s ruskim glagolskim parovima kao *idti* : *hodit'*, *letet'* : *letat'*, *nesti* : *nosit'*, tj. »činiti« što u danom času ili »činiti« uopće, bilo kada. Takva suprotnost u engleskom ima posredno veze s vidom utoliko što je paratatički »vid« popratno značenje obilježena člana *to be doing*, dok neobilježeni *to do* ostaje vidski neutralan.

Međutim, bitna je razlika između engleske »expanded form« i navedenih romanskih perifraza tipa tal. *stare facendo* u tome, što se engleska tvorba nalazi na visoku stupnju gramatikalizacije.

Vidimo, dakle, da se vidski odnosi u iskazu mogu izražavati ili pomoću vidskih sistema, kao u slavenskom i grčkom, ili, kao u nizu drugih jezika, pomoću nepravih vidskih značenja, i to pod određenim sintaktičkim okolnostima, pri čemu i leksičko značenje glagola igra kakvu-takvu ulogu. Ali u »bezvidskim« jezicima ni to ne biva svagda. Često o vidskom podatku u rečenici odlučuje sam kontekst, tj. leksička okolina glagola. Tako, na primjer, ako tkogod kuću *baut* »tri mjeseca«, a tkogod drugi »za tri mjeseca«, onda prvi čini to paratatički, tj. »gradi«, a drugi sintelički, tj. »sagradi«, a da ni jedan ni drugi nisu toga svijesni. Tu je vidska dijagnoza moguća tek sa stanovišta »meta-jezika« koji raspolaze kategorijom vida. Vid, drugim riječima, ostaje u oba slučaja neoblikovan i prepušten kontekstu. Tu bi se u smislu TG-gramatike reklo: vid se nalazi u »dubokoj strukturi« jezika, a na »površini« ga nema.⁶⁴

Na osnovi takvih primjera moglo bi se beskonačno raspravljati o kontekstualnom »vidu«. Ali podaci koji proizlaze iz samoga konteksta jedva da se mogu smatrati crtama jezičnoga sistema.

Najbrojniji su, dakako, slučaji gdje ni kontekst nije tako proziran kao u navedenom primjeru i gdje, prema tome, vlada potpuna

⁶³ Isp. A. Ota, *Tense and Aspect of Present-Day American English*, Tokyo 1963, str. 17. — U tom se okviru ta vidska suprotnost podudara s grčkim odnosom *present* : *perfekt*.

⁶⁴ Isp. H. J. Verkuyl, *On the Compositional Nature of the Aspects*, Dordrecht-Holland 1972, str. 5 i d., gdje se aspekt kao element »duboke strukture« i svodi na »adverbijalizaciju« (na nizozemskim primjerima). Ali takva »vida« ima valjda svuda na svijetu.

vidska neizvjesnost. Ako se, na primjer, kakvu Slavenu ili Grku pokaže debela knjiga pa se upitaju na njemačkom: »Wollen Sie dieses Buch lesen?«, oni će dospjeti u »vidsku« zabunu iz koje se moraju izvlačiti »kontekstualnim« sredstvima, npr. pitanjem: »Das ganze Buch oder einen Teil davon?«. To znači da se vidski jezici odlikuju jedino brigom, koliko se god mogla činiti pedantna, da pošto-poto izraze tok glagolske radnje, što se čini čak i onda kad je on već u kontekstu dan.

No sličnih vidski neizvjesnih situacija nema samo u svjetskim jezicima, već ih imamo tu i tamo i kod kuće; takav je slučaj ona rečenica sa *kad* uz vidski neutralan glagol: *Kad ručamo, slušamo radio-vijesti* —, gdje vidskoga, pa odatle ni relativno-vremenskoga podatka nema ni u kontekstu. Tu bi već i TG-stručnjak morao priznati da ih je suviše tražiti i u bezdanima »duboke strukture«.

U tom smislu nije na odmet podsjetiti na strukturalističko načelo: *Nihil est in lingua, quod non fuerit in verbo*.

Ovdje, na sintaktičkoj razini, morali smo se zadržati nešto dulje, jer je to upravo ona razina vidske analize na kojoj se vidski oblici javljaju u svojoj logičkoj upotrebi, tj. tako da odgovaraju stvarnim okolnostima radnje. S toga se razloga na toj razini i mogu vidski odnosi istraživati tipološki-komparativno s više ili manje uspjeha, što inače, kako smo vidjeli i još ćemo vidjeti, ne polazi tako lako za rukom.⁶⁵

III

Još nam preostaje treća i posljednja razina vidske analize, tj. stilistička.⁶⁶

Dok se na sintaktičkoj razini, kako smo rekli, upotreba vidskih oblika odnosno tvorba podudara sa stvarnim vidskim odnosima radnje, tako da se radnja u vršenju prikazuje paratatički, a radnja u izvršenju ili izvršenosti sintelički, ovdje se, na stilističkoj razini, događa nešto sasvim drugo. Tu se postupkom više ili manje slobodna izbora članovi vidske suprotnosti upotrebljavaju u svrhu govorne izražajnosti tako da se stvarni odnosi radnje s obzirom na njezin tok prikazuju drukčiji nego što uistinu jesu. Vid se, drugim riječima, uzimlje u prenesenom značenju. Takvo je metaforiziranje značenja uobičajeno, kako se zna, i u okviru drugih, prije svega glagolskih

⁶⁵ To je stoga što su na sintaktičkoj razini »duboke strukture« zajedničke i različitim jezicima, dok su im »površinska« izražajna sredstva, kao raznojezične »transformacije« prvih, različita.

⁶⁶ Naziv »stilistički« uzimlje se ovdje isključivo u smislu ženevske »lingvističke stilistike« (Ch. Bally i dr., u nas P. Guberina, tj. učenja o izražajnoj vrijednosti jezičnih sredstava; isp. danas G. W. Turner, *Stylistics*, Harmondsworth 1973, *passim*).

kategorija (osobito načina i vremena). Tada se radnja u vršenju prikazuje sintelički, a ona u izvršenju paratatički, pri čemu je, naravno, ovaj drugi postupak — zbog slikovitosti paratatičkoga izraza — daleko češći. Samo se po sebi razumije da su takvi izražajni trikovi mogući samo u jezicima koji raspolažu kakvim-takvim vidskim sredstvima.

Većina stručnjaka govori o stilističkim vrijednostima vidskih oblika ili tvorba, ako se o tome uopće govori, u okviru pojedinih vremena, npr. kod prezenta *pro praeterito* ili *pro futuro*, zatim kod tzv. gnomskoga ili, bolje reći, bezvremenskoga aorista ili kod narativnoga imperfekta i sl., ne odvajajući ono što pripada vremenskom značenju od onoga što potječe iz vidskoga. Tek u ponekih, kao u Bondarka u vezi s »historijskim« prezentom, može se naći vrijednih misli o stilistici glagolskoga vida.⁶⁷

Ovdje nam je, međutim, stalo osobito do toga da istaknemo autonomiju stilističke razine i uputimo samo na ono što se zaista daje opravdati vidsko-stilistički. Ali, kako bi nas odvelo predaleko da to pitanje, u kojem ima još mnogo neproučenih pojedinosti, raspravljamo u cjelini, ograničujem se ovdje na nekoliko metodološki važnijih točaka. Pri tome bih htio uputiti u prvom redu na dvije suprotne pojave:

S jedne strane, u nizu jezika pronadene su analogne vidsko-stilistički uvjetovane mogućnosti upotrebe »vremenâ«, a da se nije došlo na misao da se sve to svede na isti princip. Ako se tu i tamo nešto slično već i čini, kao u slučaju historijskoga prezenta, još se nije spoznalo da je taj stilistički postupak u vidskom jeziku nešto drugo nego u bezvidskom, kao što ćemo odmah i vidjeti. Ali tipičan je u tom pogledu slučaj narativnoga imperfekta, o kojem se tipološki-komparativno znatno manje govori. On se javlja u više jezika kao stilistički imperfekt *pro aoristo* sa sličnim efektom. Evo nekoliko primjera: grč. *Toùs oûn Thrâikas euthûs a p é p e m p e n* (Tuk.) »Tračane je dakle odmah odašiljao« (mj. »odaslao«); lat. *Si me arbitrabare isto pacto, . . . cur conducebas?* (Plt.) »Ako si me smatrao takvim, zašto si me naimao?« (mj. »najmio«); rom. (tal.) *Tutti si ammalarono e due giorni dopo il vecchio moriva* (mj. *mori*, dakle »umirao je« mj. »umro je«).⁶⁸

Tu se svuda radi o upotrebi paratatičkoga preterita u slučaju gdje bi bio na mjestu sintelički, što se u okviru istoga vremenskog značenja može shvatiti samo vidsko-stilistički: kao izraž, to jest, slikovita izricanja prošlih radnja, koji se onda u više jezika javlja u

⁶⁷ A. V. Bondarko, *Vid i vremena ruskoga glagola*, Moskva 1971, *passim*; isp. također B. Panzer, *Die Funktion des Verbalaspekts im Praesens historicum des Russischen* (= *Slavistische Beiträge* 9), München 1963, str. 3 i d.

⁶⁸ Isp. Pollak, »Aspekt«, str. 140 i d., gdje se ta pojava u francuskom tumači nešto drukčije.

različitu opsegu. Analognih se primjera može naći i u slavenskim jezicima, gdje također dolazi često paratatički preterit mjesto sintetičkoga, i to s istim izražajnim prizvukom. Tako na primjer: hrv. *Što si dolazio kad nemaš vremena?* (mj. »došao«) ili rus.: *O čem on tebja sprašival?* (mj. »sprosil«).⁶⁹

No ta analogija nije jedina. Dalje će biti govora o nekim drugima.

Kako se, s druge strane, na stilističkoj razini radi o izražajno određenu izboru vidskih oblika odnosno tvorba, nije čudo što se čak i u srodnim jezicima, kakvi su slavenski, može naići na njihovo različito, kadšto i suprotno stilističko vrednovanje. Za to je klasičan primjer historijski prezent, koji se u slavenskim jezicima, kako među ostalima pokazuju Panzer⁷⁰ i već spomenuti Bondarko,⁷¹ primjenjuje veoma raznoliko: ovdje, npr. u hrvatskom ili srpskom i češkom, u obadva vida, a tamo, npr. u ruskom, pretežno paratatički. Ne valja pri tome zaboraviti da se stilistička vrijednost takve upotrebe očituje samo onda kad se izražaj i sadržaj razilaze, kao u slijedećim primjerima: hrv. *Sjedimo sinoć za stolom... Domaćin uzimlje čašu pa nazdravlja gostima i počinje* (mj. »uzeo je«, »nazdravio je«, »počeo je«, a ne možda »uzimao je« itd.; što se tiče onoga *sjedimo* = »sjedili smo«, ono je očividno preneseno samo vremenski, a ne i vidski), ili rus. *Včera vyhožuju na ulicu, sažu s' na tramvaj i vstrečaju tam starogo znakomogo* (sve mj. »vyšel«, »sel«, »vstretil«, a ne »vyhodil« itd.).

U tom se smislu naš perfektivni prezent *pro praeterito* kao čisti, sam po sebi bezvremenski perfektiv, ne može smatrati u istoj mjeri stilističkim, npr. *Sjedimo za stolom... Domaćin uzme čašu, pa nazdravi i počne*. Jer samo »smještanje« bezvremenskoga oblika u prošlost ne uključuje ni vidsku ni potpunu vremensku metaforu.⁷² Takvu dvostruko metaforičku vrijednost ima, dakle, u toj upotrebi samo imperfektivni prezent, koji je, prema tome, u vidskim jezicima dvostruko prenesen, vremenski i vidski, a u bezvidskima samo vremenski. Da se ovdje radi o slučaju »neutraliziranja« vidske suprotnosti, to je dosta rašireno mišljenje koje neće da zna ništa o izražajnoj vrijednosti »igre« vidskih oblika odnosno tvorba.⁷³

⁶⁹ Tako u nas i u narodnoj pjesmi, npr. *U knjizi ga lijepo pozdravljaše* (mj. »pozdravio«) ili *Dobru mu je sreću nazivao* (mj. »nazvao«) itd.

⁷⁰ O. c., str. 8 i d.

⁷¹ Isp. o. c., str. 223 i d., gdje se navode i posebni piščevi radovi o historijskom prezentu u slavenskim jezicima.

⁷² Tu je u nas perfektivni prezent zamjenik sve rjedega aorista, s kojim se onda, osobito u slabijih stilista, i miješa u istom tekstu.

⁷³ Toga ima osobito u radovima starijih strukturalista-aspektologa.

To isto vrijedi, među ostalim, i za stilističko vrednovanje vidskih oblika odnosno tvorba u imperativu, koje se u dva srodna jezika, npr. u našem i ruskom, mogu na osnovi slobodna izbora primjenjivati upravo obratno. Tako se, na primjer, gostu pred vratima kaže uljudno: rus. *V h o d i t e, požalujsta!* (a ne možda »vojдите!«), a hrv. *Molim Vas, uđite!* (a ne »ulazite!«), dok se naprotiv zločestu deranu veli: rus. *P r i d i s j u d a, govorjat tebe!* (a ne »prihodi!«), a hrv. *Amo dolazi, kad ti se kaže!* (mj. »dođi!«), dakle vidski obratno. Takva bi razlika bila logički jedva objašnjiva.

Jasno je da pri stilističkom izboru vidskih oblika ili tvorba mogu ne samo različiti jezici već i različiti jezični stilovi, pa čak i različiti korisnici istoga jezika, dakle pisci, postupati u tom pogledu više ili manje slobodno, dakle različito. Ali stilističke vrijednosti jezika pokazuju uopće težnju da postanu malo po malo stilske, tj. da prijeđu na razine jezičnoga sistema.

Gdje je granica između jezično-stilističkoga i individualno-stilškoga, valja utvrditi u svakom danom slučaju napose.⁷⁴

Evo samo jednoga primjera. U nas upravo imperfektivni »historijski« prezent nije uobičajen u znanstveno-historiografskom stilu pripovijedanja, dok je u usmenom, pa odatle i narodnom kazivanju veoma čest. Običan je također i u prepričavanju, tj. kazivanju svojim riječima pročitana teksta, među ostalim i u školi u »odgovaranju« koliko-toliko naučena gradiva. Tako će, na primjer, tekst koji u udžbeniku povijesti glasi otprilike ovako: *Tada je sultan o p r e m i o novu vojsku, k r e n u o na Beč i na putu o p s j e o Siget* — u ustima učenika, kojem u danom času nije toliko do objektivnosti događaja koliko do stilističke »odjeće« odgovora, glasiti: *Tada sultan o p r e m a novu vojsku, k r e ć e na Beč i na putu o p s j e d a Siget* —, iako sultan nije samo »opremao« vojsku, već i »opremio«, itd. Drugim riječima, svi se perfektivni oblici, koji svojim vidskim značenjem odgovaraju stvarnim odnosima radnje, obrću u imperfektivne, jer je paratatički izraz, kako smo rekli, slikovitiji i kao takav za podatak »izvršenja« manje odgovoran za istinitost radnje nego sintetički.

U latinskom je, naprotiv, takav prezent, zvan *praesens tabulare*, bio dobro viđen i u službenim natpisima.

Usput rečeno, značajno je i to da na stilističkoj razini čak i naša *kad*-proba gubi svoju dokaznu moć, što se može pokazati na jednom grčkom i dva slavenska primjera historijskoga presenta: grč. *Epeidē dé moi paidíon gígnetai, episteuon édē* (Plat.) »A kad mi se rađa (mj. »rodi«) dijete, vjerovao sam već«); hrv. *Tada, kad starac u m i r e, sinovi dijele imanje i razilaze se* (tj. kad je »umro«, a ne »umi-

⁷⁴ Isp. s obzirom na latinski M. Kravar, »Nochmals zum historischen Präsens im Lateinischen«, *Živa antika* 19 (1969), str. 25 i d.

rao») ili rus. *Potom, kogda končalas'ja vojna, devuška vyhodit zamuž* (tj. »kogda končilas'«, a ne »kogda končalas'«). I tu imamo iz stilističkih razloga paratatički izraz za radnju u izvršenju.

Čitavo to pitanje postavlja, kako vidimo, na dnevni red potrebu daljnijega istraživanja, ali se već i iz navedenoga može uočiti kako je stilističko tlo sklisko za analizu vidskih »suprotnosti«.

Ako sada u zaključku saberemo sve što smo našli u ovom nacrtu tipološko-komparativne analize glagolskoga vida, proizlazi da postoje bar tri jezične razine na kojima tu analizu valja vršiti: morfološko-semantička, sintaktička i stilistička, pri čemu se na prvoj, već prema načinu oblikovanja vidskih tvorba, mogu razlikovati različiti morfološki stupnji: leksematski, frazematski i morfematski. Vidjeli smo, nadalje, da se naše tri razine ne daju u tom poslu podjednako iskoristiti. Jer, dok su morfološko-semantička i stilistička razina, prva zbog nepostojanih odnosa između oblika i značenja, a druga zbog izražajno uvjetovana prenošenja značenjâ, manje pouzdane, sintaktička je razina jedina koja može dovesti do više ili manje sigurnih tipološko-komparativnih rezultata vidske analize.

To je shvaćanje u skladu i sa suvremenim načinom tretiranja gramatičkih kategorija, koji stavlja težište na sintaktički pristup u tom poslu.

Kao glavna, iako ne sasvim nova spoznaja proizlazi potreba da se u nauci o glagolskom vidu razlučuje gramatički vid, koji se očituje prije svega kao morfosemantički sistem, od nepravih vidskih značenja, koja se izražavaju na različite načine: leksički, sintaktički ili čak samo kontekstualno. U krajnjem slučaju, tj. gdje nema ni takvih sredstava, vlada u iskazu potpuna vidska neizvjesnost, koja se često udružuje i s odsutnošću relativno-vremenskoga podatka.

To će reći da nam sintaktička analiza glagolskoga vida, kao i svake druge kategorije, otkriva njegovu prisutnost ili odsutnost u danom jezičnom sistemu, ali se njegovo mjesto u tom sistemu određuje ipak formalnim sredstvima u kojima se izražava.

Gdje je glagolski vid dobro oblikovan, tu on ima, kao i ostale kategorije, i svoju stilističku razinu, koja je u dosadašnjem istraživanju ostala uglavnom po strani.

U tom će smislu biti korisno ako se još jednom podsjeti na misao-vodilju koja se navodi pod naslovom ovoga priloga i koja očividno nagoviješta suvremena strukturalna shvaćanja o mjestu i ulozi gramatičkih kategorija, pa i glagolskoga vida kao jedne od njih, među jezičnim činjenicama: da se gramatičke kategorije, u

kojem ih god jeziku promatrali, određuju samo oblikom koji ih izražava. A da se taj oblik može javljati u različitim jezičnim strukturama i funkcionirati na različitim razinama jezičnoga sistema, o tome je bilo dovoljno govora u toku našega raspravljanja. Nama je to stanovište bilo potrebno kao polazna točka u dokazivanju mogućnosti tipološko-komparativnoga pristupa predmetu o kojem je riječ.

Vrijedno je također istaknuti da se različite razine vidske analize ne smiju brkati ako se želi doći do čistih podataka. Da se protiv toga zahtjeva nije dosada toliko griješilo, vjerojatno bi u tretiranju problemâ glagolskoga vida bilo danas više korisna sporazuma, a manje suvišna lutanja.

Miroslav Kravar: L'ASPECT VERBAL COMME PROBLEME COMPARATIF
TYPOLOGIQUE

R é s u m é

Le pluralisme épistémologique général de la linguistique moderne se reflète aussi sur des domaines particuliers de la recherche des faits de langue, y compris les catégories grammaticales. C'est surtout la catégorie de l'aspect verbal qui est largement soumise à la discussion. Les raisons en sont multiples, ainsi entre autres: le caractère non-obligatoire de la catégorie en question, la largeur de la recherche du sujet et, même, l'ambiguïté du terme d'«aspect».

Afin de remédier à un tel état de choses, il serait nécessaire:

- 1° une définition univoque de l'aspect;
- 2° des critères généraux de l'analyse;
- 3° la distinction des diverses valeurs sémantiques dans le rôle d'aspect.

Si l'on confronte les nombreuses définitions qu'on donne aujourd'hui de l'aspect verbal, on est en droit d'en conclure que c'est la catégorie, en général oppositive, du *cours* du procès verbal, donc une corrélation fonctionnelle qui se laisse réduire à l'opposition entre l'aspect »paratattique« et l'aspect »syntélique«, pour rester dans une sphère de concepts plus généraux applicables à plusieurs types concrets.

L'analyse des valeurs d'aspect dans l'énoncé doit être pratiquée au moins à trois niveaux, dont le premier, le niveau morphologique-sémantique — peu sûr à cause du caractère arbitraire des rapports entre la forme et le sens — peut dans la plupart des cas être laissé de côté, alors que le deuxième, le niveau syntaxique, où les formes d'aspect apparaissent dans leur valeur logi-

que, est celui qui offre les meilleures conditions de travail; quant au troisième, le niveau stylistique, c'est une couche expressive autonome se superposant aux deux autres.

Il y a, parmi les moyens d'examen, plusieurs »épreuves« aspectuelles qu'on applique avec plus ou moins de succès. On s'arrête ici notamment sur celle de la phrase avec *quand/lorsque* représentant un expédient commode d'analyse syntaxique de l'aspect. Sa valeur consiste en ce qu'elle est capable de démontrer aussi bien la présence que l'absence de traits d'aspect dans une langue donnée. C'est ainsi qu'on réussit à discerner l'aspect au sens propre, c'est-à-dire l'aspect grammatical, comme en grec ou en slave, des valeurs quasi-aspectuelles dues plus ou moins au sens lexical du verbe. Bien souvent ce n'est que le contexte qui décide des relations d'aspect dans l'énoncé. Enfin, l'absence de la donnée aspectuelle est aussi un fait très répandu dans les langues.

Ce qu'on tient surtout à mettre en évidence ici, c'est la nécessité de distinguer les différents niveaux d'analyse qu'on confond de plus en plus dans la recherche du sujet.